

Jože Mlinarič, Malteški viteški red na Slovenskem s poudarkom na malteški postojanki (komendi) v Melju pri Mariboru, Pokrajinski arhiv Maribor, Katalogi 29, Maribor 2008, 20 strani; razstava Pokrajinskega arhiva Maribor z enakim naslovom v razstavišču Archivum, avtor Jože Mlinarič; 15. april 2008–september 2008

Sodelovanje Pokrajinskega arhiva Maribor (PAM) in akademika dr. Jožeta Mlinariča sega že daleč v preteklost. Če odmislimo njegovih 20 let službovanja v tej instituciji, se nam v prvi vrsti pred očmi prikažejo 32 zvezkov Gradiva za zgodovino Maribora in Zbirka listin 1246–1865, poleg tega pa je akademik tudi avtor različnih razstavnih katalogov, ki so izšli pri omenjeni instituciji. Množica različnih projektov in njihovi dobri rezultati kažejo, da je to sodelovanje uspešno, kakovostno in predvsem potrebno.

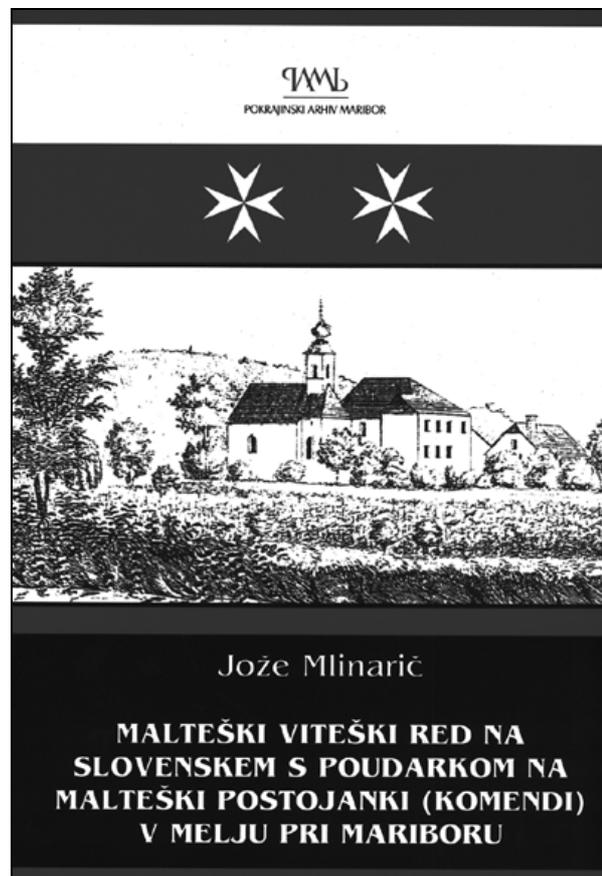
Čeprav se na prvi pogled zdi, da predstavitev malteškega viteškega reda na Slovenskem ne more biti trd oreh, pa v resnici ni povsem tako. Kako prenesti nekaj stoletij trajajoče in bogato redovno dejavnost na tem prostoru na malo več kot polo papirja in postaviti razstavo, torej prikazati le nekaj ohranjenih fizičnih pričevanj v razstavnih vitrinah ob vsega dveh 10-metrskih zidovih, je lahko vprašanje, ki še kako izkušenemu razstavljavcu in avtorju povzroči nemalo preglavic in vzame precej časa.

Kataloga, po vsebini zaradi manjkajočih sprotnih opomb sicer ne moremo označiti za znanstveno delo; to pa ne nazadnje sploh ni pomembno, saj so tovrstne publikacije namenjene predvsem širši javnosti in so navadno napisane poljudno. Znanstvenost daje katalogu uporaba različnih virov. Oris zgodovine malteškega reda na Slovenskem tako ni zasnovan samo na osnovi obstoječe literature, ampak se je avtor še dodatno potrudil in ga izpopolnil z uporabo določenih virov, ki so shranjeni v tukajšnjem arhivu, v deželnem arhivu v Gradcu ter nekoliko bolj oddaljenem Osrednjem državnem arhivu v Pragi.

S turško osvojitvijo nekaterih območij arabskega kalifata v 11. stoletju so bila potovanja romarjem in trgovcem v Palestino močno otežena. Zavzetje Jeruzalema je sprožilo t. i. križarske vojne, katerih cilj je bila v prvi vrsti "*osvoboditev svetih krajev*". V teh vojnah so pomembno vlogo odigrali viteški redovi. Eden izmed njih, ivanovci, se je sprva sicer ukvarjal le z oskrbo duhovnih in telesnih potreb romarjev na poti v Jeruzalemu, kmalu pa si je po zgledu drugih redov za enega svojih ciljev zastavil tudi obrambo v Palestini osvobojenih krajev. Ivanovci so tako odslej imeli nov tip redovnikov, in sicer t. i. redovnike – bojovnike, ki so v obrambi krščanskega sveta v naslednjih letih in stoletjih sodelovali še v bojih zoper Mongole in Turke. Prelomnico v zgodovini reda, ki se je po preselitvi redovnega sedeža na Malto leta 1523

imenoval tudi Malteški viteški red, predstavlja v evropskih deželah sreda 12. stoletja. Takrat so namreč predvsem plemiške družine darovale svoje posesti in letne dohodke za ustanovitev novih redovnih postojank.

Na prostoru današnje Republike Slovenije so bile v 13. stoletju ustanovljene tri postojanke malteških vitezov, imenovane komende. Komenda v Melju je bila prvič omenjena leta 1217, tista pri sv. Petru leta 1256, polzelska pa je nastala že zagotovo pred letom 1297. Ker ni ohranjenih virov, je o tukajšnjih komendah v srednjem veku malo znanega. Še največ listin je ohranjenih v zvezi z meljsko, pa še to predvsem v zvezi z gospodarsko dejavnostjo. Ta je z omenjenima komendama upravno sodila k Velikemu češkemu prioratu in je bila v začetku 16. stoletja združena s komendo v Fürstenfeldu. Konec 17. in v začetku 18. stoletja so imeli obe komendi v rokah člani znanih plemiških družin. Med temi je treba omeniti Bolfenka Sebastijana, grofa Pöttinga (1691–1694), in pa Karla Leopolda, grofa Herbersteina, ki je dal postaviti mlin na Dravi, delno obnoviti poslopja komende in njeno svobodno hišo v mestu Maribor itd. Ker so imeli predstojniki komend oz. komturji sedeže bivališč zunaj naših dežel, so za upravljanje obeh spodnještajerskih in kranjske komende nastavljali upravitelje ali pa so komende dajali v zakup.

Zaradi nedonosti pa so komturji že v 17. stoletju razmišljali o prodajah, vendar pa so se prodaje začele šele v prihodnjih dveh stoletjih. Redovno vodstvo je polzelsko komendo prodalo leta 1779, meljsko leta 1800, komendo pri sv. Petru pa leta 1892. Avtor razstave je sprehod po več stoletij trajajoči zgodovini Malteškega viteškega reda na Slovenskem predstavil z originalnimi viri in reprodukcijami, kartami, slikovnim gradivom in redovnim oblačilom malteških vitezov.

Posebno pozornost razstave vsekakor pritegne 14 originalnih, večinoma pergamentnih listin, ki so bile napisane med letoma 1434 in 1742 in so danes shranjene v zbirki listin v PAM-u. Listine so predvsem povezane z gorskopravniimi vinogradi meljske komende in zadevajo prodajo gorskopravnih vinogradov (7), podelitev vinograda v zakup (1), dovoljenje za zastavo vinograda (1), nekaj je ščitnih pisem za vinograde pri Razvanju, Košakih in na Meljskem hribu (4), najstarejša listina pa predstavlja naznanilo meljskega komturja Ivana iz Mauerberga, da mu je mariborski mestni magistrat za obhajanje obletnice smrti daroval mlin na čolnih na Dravi (1). Med viri, ki so danes v tujih arhivih, je avtor razstave izbral samo najbolj reprezentativne. Ti sicer niso originalni, ampak so na panojih razstavljene le reprodukcije. Avstrijski državni arhiv na Dunaju tako hrani listino s trenutno najstarejšo znano omembo Melja z datumom 20. oktober 1164, Osrednji državni arhiv v Pragi pa v fondu Arhiv Velikega češkega priorata listini z najstarejšo znano omembo meljske komende – omembo iz leta 1217 – in komende pri sv. Petru (iz leta 1256). V Pragi je še nekaj dragocenih dokumentov v zvezi s to komendo. Obseg posesti in z njo vezanih prihodkov je viden iz urbarja iz leta 1753, ko je bil njen zakupnik Peter Pavel Glavar, znani dobrotnik ljudstva, šolnik, kulturnik in strokovni pisatelj. Precej starejši je osem strani obsegajoči inventarni popis premoženja s seznamom knjižnice. Ta je bil napisan 14. septembra 1593, in sicer po smrti upravitelja Janeza Murmairja. Leta 1786 se je začela prenova komende pri sv. Petru. Kakšna naj bi bila oz. kakšno naj bi bilo prenovljeno poslopje komende videti, natančno kažejo gradbeni načrti Jožefa Hofferja.

Tri razstavljene karte so delo avtorja. Na njih je vidna urbarialna posest vseh treh malteških postojank, in sicer polzelske leta 1704, tiste pri sv. Petru leta 1753, karta urbarialne in gorskopravne posesti meljske komende pa je narejena na osnovi urbarja iz leta 1684.

Poslopja vseh treh komend v stoletjih so kot slikovno gradivo prikazana na panojih kot reprodukcije. Štajerski komendi je v drugi polovici 17. stoletja v grafični obliki upodobil Vischer v svojem znanem delu *Topographia Ducatus Styriae*, grafika komende pri sv. Petru pa je nastala na gradu Bogenšperk in je bila izdana v Valvasorjevi Slavi vojvodine Kranjske leta

1689. Podoba meljske malteške postojanke je mogoče najti tudi na različnih slikah Maribora. Najstarejša znana upodobitev je na sliki mesta Maribor približno iz leta 1657. Potrebno pa je opozoriti še na dve fotografiji. Zadovoljivo število sodobnih fotografij prikazuje klavno stanje ostankov zgradb nekdanjih štajerskih komend, graščina in cerkev sv. Petra v Komendi pa sta vsaj po fotografijah sodeč v razmeroma dobrem stanju. Na obnovo ostanka zgradbe meljske komende še ni mogoče računati, kljub temu pa spomin nanjo še ni zamrl. To dokazuje 12 fotografij Feliksa Kolarja s slavlja ob postavitvi spominskega zamenja ob 790. obletnici prve omembe le - te. Med drugim je bilo na kraju nekdanje malteške postojanke 23. junija 2007 postavljeno še posebno znamenje. Izvirnost razstave dokazuje še ena od obeh razstavljenih oljnih slik. Gre za podobo sv. Katarine Aleksandrijske iz 18. stoletja, ki je nekoč krasila glavni oltar kapele malteške komende v Melju. Če sliko natančno pogledamo, vidimo v ozadju ob vznožju hriba morebitne obris zgradbe. Ali je to meljska komenda ali samo pretirana domišljija, je stvar presoje.

Zadnji dve vitrini je avtor razstave namenil prikazu obstoječe literature o komendah na Slovenskem. Poleg treh zvezkov Dauberjevega dela o Malteškem viteškem redu v Avstriji in Srednji Evropi, so na ogled še štiri razprave, ki jih je v različnih časopisih in zborniku objavil Jože Mlinarič. Zanj upravičeno velja, da je ta hip brez dvoma avtoriteta tudi pri raziskovanju Malteškega viteškega reda in njegovih postojank pri nas.

Da je ta hip v Mariboru malo mest, na katerih bi bilo na nekaj kvadratnih metrih na ogled tolikšno materialno in duhovno bogastvo, ne gre dvomiti. Ker pa ima razstava določno oz. omejeno dobo trajanja, bo njeno poslanstvo ostalo trajno "na ogled" v katalogu, izdanem za ta namen.

Dejan Zadravec

Borut Holcman, Mojca Horvat, Gosposočina Negova: izbor gradiva iz fonda za obdobje med letoma 1543–1941, Pokrajinski arhiv Maribor, Katalogi XXVII, Maribor 2007, 63 strani; razstava v razstavišču Archivum, avtorja: Mojca Horvat in Borut Holcman, 7. 5.–30. 9. 2007

Svojo pestro razstavno dejavnost je Pokrajinski arhiv Maribor v letu 2007 obogatil z odmevno predstavitvijo arhivskega gradiva gosposočine Negova, tokrat v razstavišču *Archivum* – del gradiva je bilo namreč mogoče videti že na razstavi v Negovi ob